

IJODKORLARNING DASTXATLARI – ADABIY MANBA SIFATIDA

Isakulov Sherzod Ergashboyevich

*Jizzax davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
Samarqand viloyati sport boshqarmasi .
axborot xizmati rahbari*

Annotatsiya Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida dastxat janrining badiiy-estetik xususiyatlari hamda uning ijodkor shaxsiyatini ochib berishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Xususan, Azizxon Qayumovga bag‘ishlangan dastxatlar, O‘tkir Hoshimovning yetimxonada yozgan dastxati hamda G‘afur G‘ulomning Muqimiy hujra-muzeyida qoldirgan yozuvi tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida dastxat janrining ma‘rifiy-estetik, ijtimoiy-axloqiy va hujjatli-xronik funksiyalari aniqlanib, uning epistoliar meros tarkibidagi ahamiyati asoslab berildi.

Kalit so‘zlar Epistoliar janr, dastxat, adabiy-estetik qarash, badiiy tafakkur, ijtimoiy ong, hujjatli xotira, o‘zbek adabiyoti.

Abstract This article analyzes the artistic and aesthetic characteristics of the autograph genre in Uzbek literature, as well as its role in revealing the personality of the creator. Specifically, it examines autographs dedicated to Azizkhon Qayumov, an autograph written by O‘tkir Hoshimov at an orphanage, and an inscription left by G‘afur G‘ulom at the Muqimiy house-museum. The study identifies the educational-aesthetic, socio-ethical, and documentary-chronicle functions of the autograph genre and substantiates its significance within the context of epistolary heritage.

Keywords Epistolary genre, autograph, literary-aesthetic perspective, artistic thought, social consciousness, documentary memory, Uzbek literature.

Аннотация В статье анализируются художественно-эстетические особенности жанра автографа в узбекской литературе, а также его роль в раскрытии личности творца. В частности, рассматриваются автографы, посвященные Азизхону Каюмову, автограф, оставленный Уткиром Хошимовым в детском доме, и дарственная надпись Гафура Гуляма в доме-музее Мукими. В исследовании определяются воспитательно-эстетическая, социально-этическая и документально-хроникальная функции жанра автографа, а также обосновывается его значимость в контексте эпистолярного наследия.

Ключевые слова Эпистолярный жанр, автограф, литературно-эстетический аспект, художественное мышление, общественное сознание, документальная память, узбекская литература.

KIRISH

Taniqli ijodkorlar, jamoat arboblari hamda ilm-fan namoyandalarining dastxatlari adabiy jarayonda o‘ziga xos, ammo yetarli darajada o‘rganilmagan manbalardan biri hisoblanadi. Kutubxonalar, muzeylar, ta’lim muassasalari yoki ijodiy uchrashuvlar davomida yozib qoldirilgan dastxatlar nafaqat xotira belgisi, balki muallifning ichki dunyosi, estetik qarashlari va ijtimoiy pozitsiyasini aks ettiruvchi ixcham matn sifatida muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Dastxat janri hajman kichik bo‘lishiga qaramay, unda badiiy tafakkur, ramziy ifoda va individual uslub mujassam bo‘ladi. Shu jihatdan u epistolyar merosning o‘ziga xos shakli bo‘lib, ijodkorning estetik qarashlarini, ma’naviy qadriyatlarini hamda hayotiy pozitsiyasini bevosita ifodalash imkonini beradi. Ayniqsa, ijodkorning o‘z qo‘li bilan yozilgan dastxatlarida uning so‘z tanlovi va obrazli fikrlashi yaqqol sezilib turadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur nuqtayi nazardan akademik-adabiyotshunos Azizxon Qayumovga bag‘ishlangan dastxatlar, yozuvchi O‘tkir Hoshimovning yetimxonada yozgan dastxati hamda shoir G‘afur G‘ulomning Muqimiy hujra-muzeyida qoldirgan yozuvi dastxat janrining turli adabiy-estetik qirralarini namoyon etuvchi yorqin namunalardir.

Avvalo, Azizxon Qayumovga bag‘ishlangan dastxatlarni tahlil qilar ekanmiz, ularda klassik adabiy an‘ana, ramziy tafakkur va badiiy tashbehlar ustuvorligini ko‘ramiz. Muallif adabiyotni “dil nuridek halovat bag‘ishlovchi” ne‘mat sifatida talqin etib, olim shaxsini ma’naviy bog‘bon obrazi orqali ulug‘laydi. Bu yerda estetik qarashlar ramziy obrazlar orqali ifodalangan bo‘lib, ilm va adabiyotning inson ruhiyatiga ta’siri yuksak badiiy darajada tasvirlangan. Dastxatda qo‘llanilgan tashbeh va metaforalar muallifning klassik poetik tafakkurga yaqinligini ko‘rsatadi. Shuningdek, nutqdagi “kamoli ehtirom bilan” kabi iboralar orqali adabiy muomala madaniyati ham namoyon bo‘ladi:

“Aziz va muhtaram Azizxon! Sehrli mirishkor uchun bog‘ning ilk ko‘z ochgan kurtagi qanchalik huzurbaxsh bo‘lsa, dono uchun adabiyotning bir og‘iz xushro‘y karami ham zavq bag‘ishlaganidek kamtar qulingizning umid tizmalari ham dil nuridek andek halovat hadya etsa ajabmas! Kamoli ehtirom bilan muallif. Imzo. 1993 y.” [2:81]

O‘tkir Hoshimovning yetimxona jamoasiga yozgan dastxatida esa hayotiy haqiqat, hissiy ta’sir va ijtimoiy mas’uliyat ustuvor. Muallif dastxatni yozish jarayonini ruhiy iztirob bilan bog‘lab, real voqelikni tasvirlash orqali o‘quvchini chuqur o‘yga toldiradi. Ikki xil tufli kiygan qizaloq obrazi – kuchli ramziy detal bo‘lib, u jamiyatdagi adolatsizlik va beparvolikni ifodalaydi. Bu yerda dastxat estetik zavq berishdan ko‘ra, vijdonni uyg‘otish, axloqiy hukm chiqarish vazifasini bajaradi. Takroriy iboralar (“qaro bo‘lsin, qaro bo‘lsin, qaro bo‘lsin”) esa muallifning ichki iztirobini kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Demak, Hoshimov dastxatida adabiy-estetik qarashlar realizm, ijtimoiy adolat va insonparvarlik g‘oyalari bilan uyg‘unlashadi:

“Hayotimda ko‘p dastxat yozishga to‘g‘ri kelgan. Kitoblar, albomlar, suratlar... Faqat bir gal dastxat yozish mushkul ish ekanini bilganman. O‘lis viloyatga borganimizda yetimxonaga taklif qilishdi. Dasturxon to‘kin edi. Shirinliklar... Bolalarning o‘zi pishirgan kulchalar... Tomog‘im xippa bo‘g‘ilib, suv ham o‘tmay qoldi. Keyin konsert qo‘yishdi. Bolalar

xushchaqchaq qo‘shiq aytyapti-yu, yig‘layotganga o‘xshaydi. Qizaloqlar sho‘x-sho‘x raqsga tushyapti-yu, ko‘zlarida mung bor, g‘ussa bor... Bir qizaloqning oyog‘idagi tuflichalari ikki xil. Uchrashuv oxirida yetimxona jurnaliga dastxat yozishni iltimos qilishdi. Uzoq o‘ylanib qoldim. So‘ng yozdim: „Shu dargohdagi bolalarning ota-onasi o‘lgan bo‘lsa, Xudo rahmat qilsin. Tirik bo‘lsa, yuzi qaro bo‘lsin, qaro bo‘lsin, qaro bo‘lsin!“ (O‘tkir Hoshimov)”. [2:33]

G‘afur G‘ulomning Muqimiy hujra-muzeyida yozgan dastxatida aniq sana, joy, voqea tafsilotlari va ishtirokchilar qayd etilishi matnni tarixiy guvohnoma darajasiga olib chiqadi. Shu bilan birga, dastxatda oddiy qayd bilan cheklanmay, ziyorat ruhiyati, shaxsiy kechinma ham ifoda etilgan. Shoygul yaprog‘ini ezib barmoq bosish holati esa ramziy harakat sifatida matnning ishonchlilik darajasini oshiradi va uni madaniy marosimga yaqinlashtiradi. Bu esa G‘afur G‘ulom estetik qarashlarida tarixiy xotira, milliy qadriyat va adabiy merosga hurmat muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi:

“1958 yilning 26,27,28,29-iyulida Qo‘qonda edik. 29-iyul seshanba edi. Shunda Muqimiy hujrasiga keldik.

“Jilovxona”da issiqdan qochib hiylagina choy ichdik. Mavlono Charxiy qo‘qonvor iltifotlar bilan kutib oldilar. Ko‘p xursand bo‘ldik. Bu ziyorat men bilan birga kaminaning mahramlari Muharramxon, qizim Olmosxon, Toshxonbeka, o‘g‘illarim Husanjon, Miro Xondamir, kelinim Nafisa, nabiralarim Mirxond, Rustamjon ishtirok qildilar. Mazkur voqea chin ekaniga hujra sahnidagi shoygul yaprog‘ini ezib, barmog‘im bosdim. G‘afur G‘ulom/ 29/07/1958-yil” [3:115-116].

NATIJALAR

Ushbu uch dastxatni tahlil qilish natijasida bu janrining ko‘p qatlamli estetik hodisa ekanligi ayon bo‘ldi. Ya‘ni u bir vaqtning o‘zida estetik, ijtimoiy va tarixiy vazifalarni bajarishi mumkin. Shuningdek, dastxatlar nutq madaniyati bilan ham chambarchas bog‘liq.

Dastxat hajman ixcham bo‘lishiga qaramay, unda muallifning shaxsiy munosabati, estetik qarashlari, ijtimoiy pozitsiyasi, tarixiy xotirasi yoki ruhiy kechinmasi mujassam bo‘ladi. Tadqiqot davomida dastxatlar o‘rtsida o‘ziga xos estetik qatlam mavjudligi aniqlandi.

Azizxon Qayumovga yozilgan dastxat badiiy-estetik jihatdan eng obrazli namunalardan biri sifatida ko‘zga tashlanadi. Undagi “bog‘ning ilk ko‘z ochgan kurtagi”, “dil nuri”, “halovat hadya etish” kabi obrazli ifodalar matnni kichik hajmdagi poetik asar darajasiga olib chiqqan. O‘tkir Hoshimov dastxatida esa badiiylik psixologik tasvir vositasida yuzaga keladi. G‘afur G‘ulom dastxatida esa tarixiy sanalar, joy nomlari, shaxslar va voqea tafsilotlarini aniq qayd etishga asoslangan bayon usuli ustunlik qiladi.

XULOSA

Yuqoridagidan kelib chiqib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Dastxatlar orqali muallifning badiiy tafakkuri, ijtimoiy pozitsiyasi, ma‘naviy olami va individual uslubini aniqlash mumkin. Ayniqsa, G‘afur G‘ulom, O‘tkir Hoshimov va Azizxon Qayumov kabi ijodkorlar dastxatlari bu janrning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni va imkoniyatlarini yaqqol namoyon etadi.

2. Dastxatlarda muallifning ijtimoiy-axloqiy qarashlari, insonparvarlik g‘oyalari va hayotiy voqelikka munosabati ham o‘z ifodasini topadi. O‘tkir Hoshimov dastxati bunga yaqqol misoldir.

3. G‘afur G‘ulom dastxati misolida dastxatlarning tarixiy xotira va adabiy-madaniy merosni saqlashdagi ahamiyati namoyon bo‘ladi. Bunday yozuvlar muayyan davr, shaxs va voqealar haqida muhim ma’lumot beradi.

4. Dastxatni qisqa yozuv emas, balki ijodkor adabiy-estetik qarashlarini ifoda etuvchi muhim adabiy manba sifatida o‘rganish adabiyotshunoslik va yondosh sohalar uchun yangi va dolzarb ilmiy asoslar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси асосий кутубхонаси. Академик Азизхон Пўлатович Қаюмов (Библиография) 90 йиллик юбилейига. Тошкент-2016. Б:81.
2. Ўткир Ҳошимов. Дафтар ҳошиясидаги битиклар. Нурли дунё. Тошкент-2022. Б:33
3. Ғафур Ғулом. Академик нашрга кирмаган асар ва мактублари. “Ғафур Ғулом”. Тошкент. Б:115-116.
4. Ғафур Ғулом. “Мукаммал асарлар тўплами”, 4-жилд. “Ғафур Ғулом”. Тошкент-1990. Б.197.
5. [Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. 4-жилд. “Маънавият”. Тошкент-2000. Б:228.](#)